

Varhainen vuorovaikutus

Nelli Sviili ()

PSYP110

22.11.2018

Kasvatustieteiden laitos
Jyväskylän avoinyliopisto

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	3
2	TEOREETTISET KÄSITTEET	4
	2.1 Lapsen varhainen vuorovaikutus	4
	2.2 Onnistunut vuorovaikutus	5
	2.3 Haitallinen vuorovaikutus	6
	2.4 Lapsen itsesäätelytaitojen kehitysprosessi	7
4	POHDINTA	9
	LÄHTEET	10

1 JOHDANTO

Pohdin tässä oppimistehtävässä varhaisen vuorovaikutuksen merkitystä lapsen kehitykseen. Teorialuvussa tutkin kirjallisuuslähteiden perusteella psykologista ymmärrystä varhaisen vuorovaikutuksen merkityksestä lapsen kehitykseen, sen eri osalueita, ulottuvuuksia ja tekijöitä. Tarkastelen tässä luvussa myös haitallista vuorovaikutusta ja lapsen itsesäätelytaitojen kehittämisprosessia.

2 TEOREETTISET KÄSITTEET

2.1 Lapsen varhainen vuorovaikutus

Varhaisella vuorovaikutuksella tarkoitetaan vauvan ja vanhemman välistä viestintää noin kahteen ikävuoteen asti. Lapsi on suuntautunut ympäristöönsä tutkien sitä ja olemalla vuorovaikutuksessa hoitajiensa kanssa. Hän oppii peilaamalla eli jäljittelemällä vanhemmiltaan sosiaalisia taitoja. Lapsen ilmaistaessa tunteitaan, hän seuraa aikuisten reaktioita ja oppii heiltä, miten asioihin kuuluu reagoida. Pieni lapsi ilmaisee itkulla omia mielialojaan ja tarpeitaan. Pyrkiessä vastaamaan lapsen tarpeisiin, hoitavan aikuisen tulee ymmärtää lapsen viestejä ja toimia niiden pohjalta oikein tilannekohtaisesti. Lapsen kommunikaatiotavat muuttuvat äänteiden oppimisen ja puheen kehittymisen myötä. (Pajanti 2015, Nurmi ym. 2015, s.34-39.)

Lapsen kehitys koostuu lukuisista herkkyyysjaksoista. Tiettyinä kehitysjaksoina lapsi oppii herkemmin tiettyjä uusia taitoja. Nämä uudet taidot opittuaan hän pystyy siirtymään varmemmin seuraavien opittavien asioiden pariin toisen herkkyyysjakson aikana. Varhaisten vuorovaikutussuhteiden merkitys on erittäin suuri alle kaksivuotiaan lapsen kehityksessä. (Pajanti 2015, Nolen-Hoeksema 2014, s.70-71.)

Ihminen on psyko-fyysis-sosiaalinen kokonaisuus. Lapsena koetut vuorovaikutussuhteet vaikuttavat siten lapsen sosiaalisten taitojen kehittymisen lisäksi niin psykologiseen kuin fyysiseenkin kehitykseen. Varhaisilla vuorovaikutussuhteilla on merkittävä rooli ihmisen kehitysprosessissa. Vuorovaikutussuhteiden lisäksi lapsen kehitykseen vaikuttavat monet muut osatekijät, kuten perimä ja ympäristö. (Sahlman 2012, Nolen-Hoeksema 2014, s.68-69.)

Sahlman (2012) lukee varhaisen vuorovaikutuksen kuuluvan osaksi psykososiaalista kehitystä. Psykososiaalinen kehitys näkyy esimerkiksi kiintymys- ja vuorovaikutussuhteiden synnyssä, itsekontrollissa, uhmassa, emootioissa, erinäisissä leikeissä, persoonallisuuden, identiteetin ja minäkuvan kehityksessä. (Sahlman 2012, Isojärvi & Lunden 2013, s.374.)

Sosiaalista vuorovaikutusta tapahtuu kolmelta eri taholta. Lähivaikuttajina toimivat koti, perhe ja ystävät. Etävaikuttajia ovat taasen päiväkotitoiminta, myöhemmin koulu, kunta ja erilaiset mediat. Näiden lisäksi ympäröivä kulttuuri vaikuttaa ihmisen kehitykseen

merkittävästi. Kulttuuria ovat muun muassa yhteiskunnan arvot, normit, uskonto ja kieli. Perinteisessä perhemallissa vanhempien välillä on dyadinen suhde. Dyadisen suhteen eli vanhempien parisuhteen laatu vaikuttaa myös lapsen ja hänen vanhempiensa väliseen triadiseen suhteeseen. Dyadisen suhteen ongelmat heijastuvat etenkin isän kykyyn toimia vanhempana. Triadisen suhteen laatu näkyy lapsen kykyssä toimia erinäisissä vuorovaikutustilanteissa leikki-ikäisenä. Suhteen laatu korreloi niin ikään myös lapsen empatiataitojen kehittymiseen. (Sahlman 2012; Pajanti 2015.)

2.2 Onnistunut vuorovaikus

Pajanti (2015) määrittelee kiintymyssuhteille kolme ulottuvuutta; sensitiivisyys ja responsiivisuus, mentalisaatio, yhteissäätely ja itsesäätely. Kiintymyssuhdeteorian mukaan lapselle kehittyy turvallinen kiintymyssuhde, kun hänen tunteisiinsa ja tarpeisiinsa vastataan luotettavasti ja ennustettavasti. Turvallisen kiintymyssuhteen kehittyminen vaatii vanhemmalta sensitiivisyyttä ja responsiivisuutta eli taitoa vastata näihin lapsen tarpeisiin. Kaikki vanhemmat eivät osaa olla sensitiivisiä ja responsiivisia, jolloin kehittyy eriasteinen turvaton kiintymyssuhde. (Pajanti 2015.)

Varhainen vuorovaikutus vaatii kykyä ymmärtää omia ja toisen toiveita ja tunnetilaa eli se vaatii mentalisaatiota. Vanhempi vastaan ottaa lapsen tunnetilan, työstää sen lapselle siedettävään muotoon ja palauttaa sen takaisin lapselle. Mentalisaatio opettaa lapselle hänen omia rajojaan ja yksilöllisyyttä vanhemmastaan. Sen avulla lapsi oppii itsesäätelyä ja tunteiden hallintaa. Aikuisen omat lapsuuden aikaiset kokemukset ja niiden kokemusten ymmärtäminen vaikuttavat hänen mentalisaatiokykynsä eli kykyyn ymmärtää itseään ja lastaan. Hyvin onnistunut mentalisaatio antaa lapselle hyvät eväät tuleviin ihmissuhteisiin ja omaan vanhemmuuteen. (Pajanti 2015.)

Turvallinen kiintymyssuhde on yksi lapsen varhaisen oppimisen edellytyksistä. Turvallisesti kiintynyt lapsi kokee ympäristön turvallisena ja mielenkiintoisena. Tämä edistää lapsen oppimista ja sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä. Turvallisesti kiintynyt lapsi on kyvykkäämpi kohtaamaan ja käsittelemään stressiä ja turhautumista. Se suojaa erinäisiltä psyykkisiltä häiriöiltä. Lapsen kiintymyssuhde-representatio eli kokemus hoivasta ja vanhemmistaan ennustaa lapsen kykyä muun muassa empatiaan, tottelevaisuuteen ja sosiaalisiin taitoihin. (Pajanti 2015.)

2.3 Haitallinen vuorovaikutus

Turvaton kiintymyssuhde jaotellaan kolmeen osaan; välttelevä, ristiriitainen ja jäsentymätön kiintymyssuhde. Välttelevästi kiintynyt lapsi ei hae lohtua vanhemmaltaan. Vanhempi on torjuva ja välinpitämätön. Usein myös tiettyjen etenkin negatiivisten tunteiden ilmaiseminen ei ole sallittua. Välttelevällä kiintymyssuhteella on yhteys antisosiaalisuuteen. Ristiriitaisesti kiintynyt lapsi on ahdistunut ja passiivinen. Häntä on vaikea lohduttaa. Tähän johtaa usein vanhemman ennustamaton tunnekäyttäytyminen. Kun taas jäsentymättömästi kiintynyt lapsi osoittaa avointa pelkoa vanhempaansa kohtaan. Jäsentymätön kiintymyssuhde on yleensä seurausta lapsen kaltoin kohtelusta, hänen tarpeittensa laiminlyönnistä tai pahoinpitelystä. Turvaton kiintymyssuhde ei yksinään ole tekijä laukaisemaan psykologisia häiriöitä. (Pajanti 2015.)

Vanhemman kokemat varhaisen vuorovaikutuksen ongelmat omassa lapsuudessaan kopioituvat usein käsittelemättöminä hänen kykynsä toimia vanhempana. Mentalisaation puuttuminen tai sen häiriöt varhaislapsuudessa korreloituvat vakavina mielenterveyshäiriöinä, kuten epävakaana persoonallisuushäiriönä. Mentalisaation merkitys vauvalle on hyvin merkityksellistä etenkin hänen kokiessaan negatiivisia tunteita. Heikomman mentalisaatiokyvyn omaava vanhempi voi esimerkiksi peilata oman negatiivisen tunnetilansa lapselle käsiteltäväksi. Edellä mainitussa tilanteessa lapsi joutuu jättämään huomiotta oman ydinminänsä ottaessaan vastaan aikuisen tunteet työstäen ensisijaisesti vanhempansa tunteita. (Pajanti 2015.)

Vanhemman kyky mentalisaatioon saattaa olla häiriintynyt esimerkiksi päihteidenkäytön, uupumuksen tai mielenterveysongelmien takia. Vanhempi ei välttämättä osaa tulkita oikein ja johdonmukaisesti lapsen käyttäytymistä. Vanhempi voi myös liioitella lapsen käyttäytymisen merkitystä. Tämä voi johtaa jopa lapsen kaltoinkohteluun tai tarpeiden laiminlyöntiin. (Pajanti 2015.)

2.4 Lapsen itsesäätelytaitojen kehitysprosessi

Vauvalla ei ole itsesäätelytaitoja syntyessään. Hän oppii ne vanhempiaan ja läheisiään peilaten lukuisten vuorovaikutuskokemusten seurauksena. Peilaamalla läheisiään lapsi oppii myös pikku hiljaa säätelmään itse omia tunnetilojaan. Vauva on yhtä lailla aktiivinen osapuoli vuorovaikutustilanteissa kuin aikuinenkin. Jo pieni vauva reagoi ääniin, kosketukseen ja tunteisiin. Jokaisella lapsella on synnynnäinen oma persoonallisuutensa ja temperamenttinsa. Tämä vaikuttaa merkittävästi lapsen kykyyn vuorovaikutussuhteissa ja itsesäätelyn suhteen. Myös vanhempien synnynnäiset taipumukset luovat perustan lapsen ja vanhemman yhteissäätelylle. Eräät kognitiiviset kyvyt, kuten muisti, kielelliset taidot ja ongelmanratkaisukyky, vaikuttavat niin ikään lapsen itsesäätelyn kehittymiseen. (Laakso 2011, s.60-63, Isojärvi & Lunden 2013, s.371.)

Lapsen itsesäätelytaitojen kehitysprosessissa lapsen ja vanhemman vuorovaikutussuhteen ja kiintymyssuhteen laadulla on merkittävä rooli. Pieni vauva kokee positiivisia tunteita ensin vain vuorovaikutustilanteessa vanhempansa kanssa, joten hän tarvitsee vanhempaansa auttamaan sopivan vireystilan löytämisessä ja ylläpitämisessä (Isojärvi & Lunden 2013, s.371-372). Turvallisen kiintymyssuhteen omaava lapsi oppii säätelmään myös omia tunteitaan ja halujaan varhaisemmin ja tehokkaammin. (Pajanti 2015, Laakso 2011, s. 62-63.)

Nykyään ymmärretään lapsen tottelevaisuuden eli vanhemman ohjeiden ja neuvojen seuraamisen olevan ensimmäisiä merkkejä moraalisääntöjen sisäistämisestä. Temperamentilla on iso vaikutus tottelevaisuuden ja itsesäätelytaitojen kehittämisessä. Tottelevaisuuden sisäistämisen kannalta keskeisessä roolissa on etenkin äidin ja lapsen varhaisen vuorovaikutuksen rakenteet, äidin sensitiivisyys lapsen tunteita kohtaan ja terve rajojen asettaminen kasvatukseen. Äitien suurta merkitystä lapsien tunnetaitojen kehityksessä perustellaan sillä, että äidit ovat isä aktiivisimpia tekijöitä pikkulapsiarjessa. (Laakso 2011, s. 67-70.)

Vanhempien kasvatus- ja ohjauskeinot vaikuttavat myös lapsen itsesäätelytaitojen kehittymiseen. Puhutaankin rajoista ja rakkaudesta. Hyvien itsesäätelytaitojen kehittymisen taustalla on kasvatukseen muun muassa lapsen kehuaminen, myönteisten tunteiden osoittaminen ja johdonmukaiset säännöt, kun taas heikompien itsesäätelytaitojen taustalla on usein komentaminen ja määräily, kielteiset tunteet ja

ankaruus. Lapsen ruumiillinen kuritus korreloi myöhemmällä iällä käyttäytymisongelmiin. (Laakso 2011, s. 64-65.)

Vanhemman tunnekommunikaatio- eli protokonversaatiotaidot näkyvät lapsen aivojen limbisessä järjestelmässä. Limbinen järjestelmä vaikuttaa tunne- ja mielialasäätelyyn sekä niihin aivojen osiin, jotka työstävät niin sosiaalisia kuin tunnetaitojakin. Aivojen kemiallinen välittäjäainetasapaino vaikuttaa voimakkaasti mielialoihin ja niiden hallintaan, sosiaalisten tilanteiden tulkintaan ja oppimiseen. Esimerkiksi runsas stressihormonipitoisuus sikiöaikana tai varhaislapsuudessa muuttaa aivojen kemiallista tasapainoa haitalliseksi oppimisen ja sosiaalisten taitojen kehittymisen kannalta. Onnistuneen protokonversaation taustalla on synkronisaatio vanhemman ja lapsen tunnetilojen välillä. (Pajanti 2015.)

Aivojen orbitofrontaalisen kuorikerroksen kehittymisen kannalta onnistuneilla vuorovaikutussuhteilla on hyvin merkittävä rooli lapsen kehityksessä. Kehityshäiriöt orbitofrontaalisen kuorikerroksen alueella näkyvät tarkkaavaisuuden ja huomiointikyvyn ongelmina, heikompana impulssien ja tunnetilojen kontrollointina, käyttäytymisen tunnesisältöjen ymmärtämättömyydessä. Voimakasta stressiä tai kaltoin kohtelua kokeneiden lasten aivojen kehittyminen on häiriintynyt. Tämän seurauksena lapset pyrkivät ylitulkitsemaan sekä toisten ihmisten aikeita että non-verbaalista viestintää. Nämä lapset näkevät uhkia sielläkin, missä niitä ei ole. (Pajanti 2015.)

Varhaisilla vuorovaikutustaidoilla on myös merkittävä rooli keskushermoston kehittämisessä muovaten autonomisen hermoston järjestäytymistä ja sisäsyntyistä reaktiivisuutta. Varhainen itse- ja yhteissäätely muodostuvat fysiologisesta säätelystä, tunnesäätelystä ja tarkkaavaisuuden säätelystä. Varhainen kehitys on näin ollen hyvin kokonaisvaltaista. (Isojärvi & Lunden 2013, s. 371.)

4 POHDINTA

Tässä oppimistehtävässä olen työstänyt psykologisen kirjallisuuden avulla ymmärrystäni ihmisen varhaisista vuorovaikutussuhteista. Olen tutkinut sekä onnistuneen että haitallisen vuorovaikutussuhteen kehittymistä varhaislapsuudessa. Viimeisessä kappaleessa peilasin varhaisten vuorovaikutussuhteiden merkitystä ihmisen oppimiseen ja itsesäätelyn kehittymiseen.

Olen hyvin kiinnostunut jo oman kaksivuotiaan lapsenikin johdosta ihmisen kehityspsykologia. Oma lapsuuteni on sisältänyt kaikkea muuta kuin onnistunutta varhaista vuorovaikutusta lähiaikaisten kanssa. On mielenkiintoista käydä läpi omia lapsuuden kokemuksia psykologisen teorian pohjalta. Empiiriset kokemukset tukevat kaikkea sitä teorial tietoa, johon olen tutustunut oppimistehtävässä. On myös hienoa nähdä, kuinka olen pystynyt muuttamaan perittyjä vuorovaikutusmalleja opiskelun ja itsetuntemuksen lisäämisen kautta.

Pohtiessa laajemmassa kontekstissa varhaisen vuorovaikutuksen merkitystä kansakunnalle, on ihmeellistä, kuinka vähän siitä puhutan ja miten vähän loppuen lopuksi siihen panostetaan. Unohdettaessa ihmisen henkilökohtainen elämä ja varhaisten vuorovaikutusten merkitys siihen, ihmettelen miksei jo pelkästään tuottavuuden ja kansantaloudellisten tekijöidenkin valossa esimerkiksi valtiollinen neuvolalaitos tuota ja jaa enemmän tietoa uusille vanhemmille voimakkaammin vuorovaikutus- ja mentalisaatiotaitojen kehittämiseksi.

Lasten kasvatustimetodit tuntuvat olevan koko ajan muutoksessa. Meitä 1980-luvulla syntyneitä lapsia on kasvatettu hyvin eri tavoin, kuin nyt 2010-luvulla syntyneitä tai saati sitten esimerkiksi 1950-luvulla syntyneitä. Käsityksieni mukaan, uskon, että ikäpolvelleni olisi suurta hyötyä kehittää omia ihmissuhdetaitojaan ja käsitellä omaa lapsuuttaan, jotta voisi taata lapsilleen myös psykologisesta näkökulmasta terveen ja tasapainoisen lapsuuden.

Kaiken kaikkiaan oppimistehtävän työstäminen varhaisista vuorovaikutustaidoista on ollut mieleinen projekti. Olen aiemmin kirjoittanut pääasiassa vain tekniikan ja luonnontieteiden puolelle pidempiä tekstejä. Onkin yllättävää, kuinka helposti pohdiskelevampi ja humanimpi teksti syntyy.

LÄHTEET

Nolen-Hoeksema, S. ym. (2014). Atkinson & Hilgard's introduction to psychology, 66-99, 104-141, 412-433.

Iso-Sävi, S. & Lunden, M. (2013). Vanhemman ja vauvan vuorovaikutuksellinen yhteissäätely. *Psykologia* 48, 371-382.

Laakso, M-L. (2011). Vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen merkitys lapsen itsesäätelyn kehityksessä, 60-74.

Nurmi, J-E. ym. (2015). Ihmisen psykologinen kehitys. Porvoo: WSOY, 22-71.

Pajanti, K. (2015). Varhainen vuorovaikutus, kiintymyssuhteet ja temperamentti. Luentotallenne.

Sahlman, K. (2012). Johdatus kehityspsykologiaan osat I ja II. Luentotallenteet.